

HERTEN EN ZWIJNEN TE BEPERKT IN VERSPREIDING

GROFWILDBELEID EN RODE LIJST

Ed Hazebroek & Geert Groot Bruinderink

In Zoogdier werd onlangs gemeld dat er een rode lijst komt van bedreigde zoogdieren in Nederland. Dit is voor ons aanleiding eens stil te staan bij de aantallen in het wild levende hoefdieren en de plaatsen waar ze nog voorkomen. Het zou wel eens zo kunnen zijn dat ze op de rode lijst gezet moeten worden. Van de hoefdieren heeft alleen het ree zich een duidelijke plaats in het Nederlandse landschap veroverd, al worden ook zijn leefgebieden doorsneden door talloze hindernissen als wegen, kanalen en landbouwgronden. Wilde zwijnen, edelherten en damherten worden echter in grote mate beperkt in hun bewegingsvrijheid en de verspreiding van deze soorten wordt door de mens vrijwel onmogelijk gemaakt.

Burlend edelhert. Foto Pieter Elbers

Het Meerjarenprogramma Natuur en Landschap 1993-1997 van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (Anonymus, 1992) stelt als doel de instandhouding en het herstel van een zo natuurlijk mogelijke verscheidenheid aan in het wild levende plante- en diersoorten als elementen van de levensgemeenschappen waarvan zij deel uitmaken. Edelhert *Cervus elaphus* en wild zwijn *Sus scrofa* worden desondanks van overheidswege niet getolereerd buiten de aan hen toegewezen gebieden (Anonymus, 1993).

Ook het standpunt van de overheid ten aanzien van het damhert *Dama dama* maakt het duurzaam voortbestaan van deze soort in Nederland zeer twijfelachtig; in de vrije wildbaan van de Veluwe wordt deze soort weliswaar getolereerd, maar uitbreiding van het bestand wordt ongewenst geacht. Het voornaamste argument hierbij is een vermeende voedselconcurrentie met het edelhert (Anonymus, 1993). Waarschijnlijk is deze voedselconcurrentie echter lang niet zo groot als doorgaans wel wordt aangenomen (Groot Bruinderink & Hazebroek, in voorbereiding). De beslissing om de

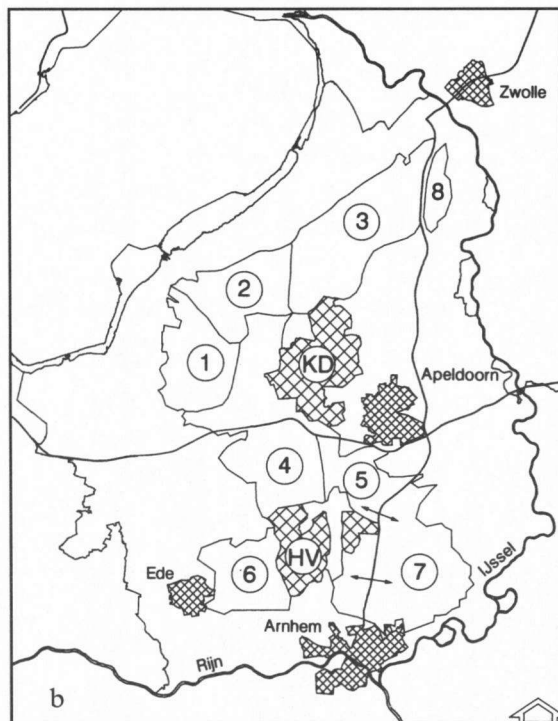
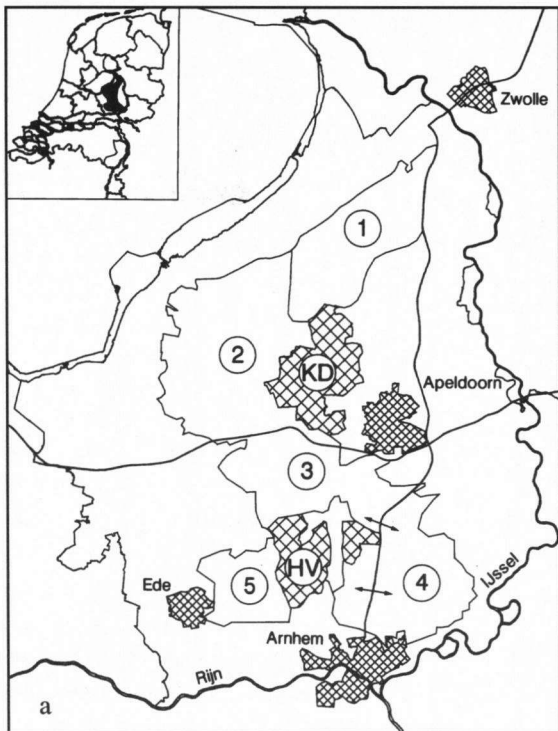
bestaande groep damherten niet te laten toenemen, terwijl het slechts om enkele tientallen dieren gaat betekent op termijn het einde voor het damhert op de Veluwe. Immers, een populatie damherten die niet kan groeien en ook geen uitwisseling heeft met een andere populatie, dient tenminste uit 120 dieren te bestaan, wil de populatie niet ten onder gaan aan inteelt (Groot Bruinderink et al., 1988).

Natuurontwikkeling

Nu in de discussies over natuurbeheer zoveel aandacht wordt besteed aan natuurbouw en natuurontwikkeling, en begrippen als habitatrestauratie en biodiversiteit gevleugelde woorden zijn geworden, is er nog een tweede reden om de beperkte leefruimte die de Nederlandse 'wilde' hoefdieren tegenwoordig nog ter beschikking staat ter discussie te stellen. In het Natuurbeleidsplan vormt de ecologische hoofdstructuur de basis voor het natuurbeleid (Anonymus, 1990). Bij realisatie van deze ecologische hoofdstructuur zouden er weer mogelijkheden zijn om de grote zoogdieren een deel van hun oorspronkelijke leefgebied terug te geven. Hiermee kan tegemoet worden gekomen aan het streven naar het volwaardiger maken van onze natuurterreinen. In de hiernavolgende bespreking van de afzonderlijke soorten, zullen aantallen en voorkomen in Nederland van edelhert, damhert en wild zwijn worden beschreven en zal kort worden ingegaan op de mogelijkheden van habitatrestauratie voor edelhert en wild zwijn.

Edelhert, damhert, ree en wild zwijn komen in Nederland voor in de zogenaamde vrije wildbaan en binnen omrasterde terreinen, zoals het Kroondomein, het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' en de Oostvaardersplassen. De overheid is voornemens de minimumgrootte van dergelijke rastergebieden op 5000 ha te stellen. Edelherten, damherten, reeën en wilde zwijnen die in kleinere omrasterde terreinen leven en geen permanente uitwisseling met grofwild in de vrije wildbaan hebben, zullen in de toekomst gezien worden als zogenaamde 'gehouden' dieren, dat wil zeggen dat zij hun wettelijke status van 'wild' zullen verliezen (Anonymus, 1993).

De omrasterde terreinen waar edelherten, damherten of wilde zwijnen worden gehouden maar die kleiner zijn

- rastergebied
- deelpopulatie
- snelweg
- wildviaduct
- KD kroondomein
- HV Hoge Veluwe

De leefgebieden van edelherten (a) en wilde zwijnen (b) op de Veluwe.

Tabel 1. Voorjaarsstand van wilde zwijnen per leefgebied (zie figuur b) en in heel Nederland in 1993.

terrein	oppervlakte (ha)	aantal	per 100 ha
Leefgebied 1	8.200	67	1.2
Leefgebied 2	4.890	105	2.2
Leefgebied 3	12.500	441	3.5
Leefgebied 4	6.490	80	1.2
Leefgebied 5	4.100	84	2.0
Leefgebied 6	7.500	64	0.9
Leefgebied 7	11.000	227	2.1
Leefgebied 8	1.550	29	1.9
Kroondomein (noord)	6.000	375	6.3
Kroondomein (zuid)	1.250	30	2.4
Hoge Veluwe	1.800	60	3.3
Meinweg	2.050	50	2.4
Totaal Nederland		1612	

dan 1000 ha, zijn in dit overzicht van aantallen en verspreiding niet opgenomen.

Wild zwijn

De enige gebieden in Nederland waar door de overheid wilde zwijnen worden geduld zijn de Veluwe en het Meinweggebied (Anonymus, 1993). De wilde zwijnen van 'de Veluwe' kunnen onderscheiden worden in populaties in de vrije wildbaan en die in de grote omrasterde terreinen. In de vrije wildbaan wordt een indeling in acht leefgebieden gehanteerd (figuur b). In de meeste gevallen is uitwisseling van individuen tussen deze deelgebieden vrijwel onmogelijk, door de aanwezigheid van wegen en rasters. Een overzicht van de voorjaarstanden per leefgebied staat in tabel 1.

Het Nationaal Park i.o. 'De Meinweg' in midden Limburg is 2050 ha groot en maakt deel uit van het Nederlands-Duits Maas-Swalm-Nette Natuurpark met een totale oppervlakte van ca. 6700 ha. De populatie wilde zwijnen die dit gebied bevolkt, wordt geschat op 200 dieren, waarvan er ongeveer vijftig min of meer permanent in het Nederlandse deel aanwezig zijn (Groot Bruinderink et al., 1987).

Mogelijkheden voor nieuw te vestigen populaties van wilde zwijnen vormen de Utrechtse Heuvelrug, de Oostvaardersplassen en in de toekomst de natuurontwikkelingsgebieden in de uiterwaarden zoals de Gelderse Poort, de

Havikerwaard en de Blauwe Kamer (Van Wieren & Groot Bruinderink, 1989). De angst dat de aanwezigheid van het wilde zwijn fataal kan zijn voor bodembroedende vogelsoorten, is niet altijd even gegrond. Als voorbeeld mag het Kroondomein gelden, waar in de jaren zestig de hoogste stand van korchonders in Nederland aanwezig was: bij een telling in 1968 werden 225 hanen geteld. In hetzelfde gebied vertoefden toen honderden wilde zwijnen (Woudstra & Schotsman, 1971).

Incidentele waarnemingen van zwerende wilde zwijnen komen vooral uit het Nederlands-Duits grensgebied (Litjens, 1992). In het Groesbeekse bos en in de Ooijpolder worden regelmatig wilde zwijnen gesignaleerd (en geschoten), die waarschijnlijk uit het Reichswald of uit de Maas-Swalm-Nette populatie komen. Van wilde zwijnen is bekend dat zij over grote afstanden kunnen trekken (Boisaubert & Klein, 1984). Het inrichten van verbindingzones richting uiterwaarden, waarin zwijnen getolereerd worden, zal spontane hervestiging in de natuurontwikkelingsgebieden langs de rivieren bevorderen en uitwisseling tussen de verschillende deelpopulaties mogelijk maken. Zulke zones kunnen gemaakt worden in de streek boven Nijmegen, in Noord-Limburg langs de Duitse grens en vanaf de Veluwe richting rivieren.

Edelhert

Het edelhert komt niet meer alleen voor op de Veluwe maar sinds 1992 ook in de Oostvaardersplassen. Op de Veluwe is het totale bestand verdeeld over vijf subpopulaties in de vrije wildbaan en de populaties van de omrasterde terreinen van het Kroondomein en het Nationale Park de Hoge Veluwe (figuur a, tabel 2). Sinds 1988 zijn de mogelijkheden voor uitwisseling van dieren uit de verschillende leefgebieden vergroot, door verwijdering van een aantal rasters en de ingebruikname van de wildviaducten over de A50, de snelweg tussen Arnhem en Zwolle.

Als mogelijk leefgebied voor het edelhert komen zeker ook de Utrechtse Heuvelrug, delen van de uiterwaarden en verschillende duingebieden in aanmerking (Kuiters et al., 1994). De dichtheden die mogelijk zijn in de duinen, de Oostvaardersplassen en de uiterwaarden zouden wel eens veel hoger kunnen zijn dan die welke worden nagestreefd in de traditionele leefgebieden op de

Tabel 2. Voorjaarsstand van edelherten per leefgebied (zie figuur a) en in heel Nederland in 1993.

terrein	oppervlakte (ha)	aantal	per 100 ha
Noordwest Veluwe (1)	9.890	183	1.9
Noordoost Veluwe (2)	11.000	184	1.7
Midden Veluwe (3)	10.590	191	1.8
Zuidwest Veluwe (5)	5.200	178	3.4
Zuidoost Veluwe (4)	11.300	293	2.6
Kroondomein (noord)	6.000	225	3.8
Kroondomein (zuid)	1.250	60	4.8
Hoge Veluwe	3.000	300	10.0
Oostvaardersplassen	3.000	90	3.0
Totaal Nederland		1704	

Tabel 3. Voorjaarsstand van damherten per leefgebied en in heel Nederland in 1993.

terrein	aantal
Omgeving Deelerwoud	9
Noorderheide/Elspeterstruiken	40
Kroondomein (Noord)	75
Nat.Park i.o. Zuid-Kennemerland	10-15
A'damse Waterleidingduinen	40-45
Oostkapelle (Oranjezon)	15
Totaal Nederland	189-199

Toekomstige natuurgebieden langs de rivieren kunnen ruimte bieden aan edelherten en wilde zwijnen.

Foto Pieter Elbers

Veluwe (Vera, 1987; Groot Bruinderink et al., 1988; Kuiters et al., 1994).

Damhert

In de vrije wildbaan op de Veluwe bevinden zich twee kleine populaties damherten, één in de omgeving Noorderheide/Elspeterstruiken en één in de omgeving van het Deelerwoud. Ook binnen het raster van de Kroondomeinen bevindt zich (nog) een kleine populatie damherten. In de kuststreek leven damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen, de Kennemerduinen en op Walcheren, in de omgeving van Oostkapelle (Litjens, 1992, Kuiters et al, 1994).

Conclusie

De aantallen en verspreiding van de grote inheemse hoefdieren in Nederland overziende, moeten we concluderen dat wild zwijn, edelhert en damhert in een sterk uitgedeelde, armoedige situatie zijn beland: de aantallen zijn klein, de migratiemogelijkheden beperkt en het koloniseren van nieuwe gebieden is onmogelijk.

Deze situatie staat haaks op de belangrijke functie die deze dieren wordt toegeschreven in natuurterreinen. In dit verband achten wij het een gelukkige omstandigheid dat in het Nationaal Bosbegravingsonderzoek, dat in 1995 wordt afgerond, veel aandacht uitgaat naar edelhert en wild zwijn. Ongeacht

Jong wild zwijn. Foto Roland Neyrinck

de uitkomsten van dit onderzoek, willen wij er op grond van de aangevoerde argumenten voor pleiten dat edelhert, damhert en wild zwijn op de rode lijst worden geplaatst. Hiermee wordt onderkend dat deze soorten thuishoren in onze natuurterreinen en daar een belangrijke functie hebben. Daarnaast geeft plaatsing op de lijst aan dat het voor deze soorten van groot belang is dat bestaande leefgebieden vergroot en met elkaar verbonden worden (Veluwe, uiterwaarden, Utrechtse Heuvelrug) en dat er, waar mogelijk, nieuwe leefgebieden worden gecreëerd.

Literatuur

- Anonymus, 1990. Natuurbeleidsplan. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- Anonymus, 1993. Nota jacht en wildbeheer. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- Anonymus, 1992. Meerjarenprogramma Natuur en Landschap 1993-1997. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- Boisaubert, B. & F. Klein, 1984. Contribution à l'étude de l'occupation de l'espace chez le sanglier par capture et recapture. Les Colloques de l'I.N.R.A. 22:135-150.
- Groot Bruinderink, G., Kloeg, D. & J. Wolkers, 1987. Het beheer van de wilde zwijnen in het Meinweggebied (Limburg). RIN-rapport 87/8.
- Groot Bruinderink, G.W.T.A., Boer, M.H. den & E. Hazebroek, 1988. Dichtheden van grofwild in een groot Veluws leefgebied. Intern rapport 88/40, RIN Arnhem.

- Kuiters, A.T., G.W.T.A. Groot Bruinderink & S.E. van Wieren, 1994. Het Nationaal Park i.o. Zuid Kennemerland: een ideaal biotoop voor het edelhert? Intern rapport, IBN (in druk).
- Litjens, B.E.J., 1992. Wild zwijn, Damhert, Edelhert. In: Atlas van de Nederlandse zoogdieren. Red.: S. Broekhuizen et al., Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Vera, F., 1987. In: G. de Bruin et al., Ooievaar: de toekomst van het rivierengebied. Stichting Gelderse Milieufederatie.
- Wieren, S.E. van & G.W.T.A. Groot Bruinderink, 1989. Het edelhert en het wild zwijn in de Oostvaardersplassen. Huid en Haar 8:84-89.
- Woudstra, A. & N. Schotsman, 1971. Het Kroondomein tussen eksploitering en konservering. Intern rapport RIN.

De gegevens over aantallen en oppervlakten van de leefgebieden van edelhert en wild zwijn in de vrije wildbaan op de Veluwe zijn afkomstig van de Vereniging Wildbeheer Veluwe. De aantallen van de overige gebieden zijn afkomstig van jachtopzichters en beheerders van de betreffende gebieden. Voor deze inlichtingen willen wij graag iedereen bedanken.

Ed Hazebroek & Geert Groot Bruinderink, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Postbus 23, 6700 AA Wageningen, 085-452991.